

УДК 791:930.253 (497.7)
930.253:791 (497.7)
930.85-028.26 (497.7)

Сунчица Веселиновска
НУ Кинотека на Македонија
ул. „Никола Русински“, бр. 1, Скопје

АРХИВИРАЊЕ, ЧУВАЊЕ И ЗАШТИТА НА АУДИОВИЗУЕЛНОТО КУЛТУРНО НАСЛЕДСТВО ВО МАКЕДОНИЈА

Апстракт. Во трудот ќе стане збор општо за филмските архиви и за филмот во Македонија. Особено акцент ќе биде ставен на активностите поврзани со чувањето на аудиовизуелното културно наследство во Кинотеката на Македонија. Исто така, направен е обид за дефинирањето на поимот аудиовизуелно културно наследство.

Клучни зборови. аудиовизуелни добра, филм, архив, заштита.

Дефинирање на поимот аудиовизуелно наследство

Подвижните слики и снимениот звук преку кои се изразува културниот дострел на еден народ, како запис на историјата и секојдневниот живот, го одредува поимот *аудиовизуелно културно наследство*.

Аудиовизуелни добра

(1) Аудиовизуелни добра се: изворните материјали и тонската копија на игран, документарен, анимиран, експериментален и алтернативен филм, како и друго аудиовизуелно дело изразено во вид на поврзани подвижни слики со или без тон, без оглед на видот на носачот што ги содржи, кои се наменети за јавно прикажување.

(2) Аудиовизуелни добра се сметаат и пропратните материјали кои се однесуваат на подвижните слики, како што се пишувана документација, сценарија, книги на снимање, сценографски и костимографски скици, костими, сценографски реквизити, микрофилмови, фотографии, слајдови, постери и друг пропаганден материјал, како и задолжителниот примерок што се доставува до надлежната матична установа.

Аудиовизуелно архивирање

Историја на филмските архиви

Натрпувањето и пренесувањето на помнењето од една генерација до друга претставува трајна мотивација на човековото општество. Но токму дваесеттиот век е обележан со новата, технолошка форма на помнењето – звучна снимка и подвижна слика...

„Во почетокот на дваесеттиот век се сметаше дека звучните записи и подвижните слики поседуваат одредена вредност. Еден британски весник од тоа време ја бележи дилемата: „Филмот не е ниту печатење, ниту книга, ниту... всушност, секој би можел да каже што не е филмот, меѓутоа, никој не може да каже што е навистина филмот. Состојбата не е докрај средена во класерите. Вистинската неволја е во тоа што никој не би можел да каже во кој класер припаѓа филмот“ (Едмондсон 2005: 107).

Кога во 1898 година Болеслав Матушевски (Boleslas Matuszewski) укажа на вредноста на филмот како нов историски извор и на потребата и на значењето од негово чување, веројатно и не сонуваше до кое ниво ќе се развие филмската архивистика. Нешто подоцна, сите оние филмски вљубеници, колекционери, дејци од пионерскиот период на историјата на архивското движење, веројатно не веруваа дека ги удираат темелите на филмските архиви без кои денес не може да се замисли историјата на светската култура и уметност.

Оттаму, со право на 27 октомври 1980 година, Генералното собрание на УНЕСКО (UNESCO), на Конгресот во Белград ќе усвои документ - *Препораки за чување, конзервација и презервација на подвижните слики*. Со него аудиовизуелното архивирање и заштита на подвижните слики ќе добијат целосен и сеопфатен статус како и висок културен универзален легитимитет. На тој начин, филмската архивистика ќе се подигне на ниво на професија со свој сопствен автохтон живот и своја сопствена филозофија. Основната функција на аудиовизуелниот архив е прибирање, документирање, управување, заштита, чување на збирката и пристап за нејзино користење.

Историја на филмот во Македонија

Филмското производство во Македонија започна спонтано во почетокот на XX век, како индивидуален опит на поединци кои беа фасцинирани со новиот медиум на подвижните слики. Браќата Јанаки и Милтон Манаки во 1905 година, само една деценија по појавата на филмот, со нивната 35-милиметарска филмска камера Bioscope No. 300, ги направиле првите филмски снимки, не само во Македонија туку и на Балканот.

Пионерскиот подвиг на Манакиевци ќе го продолжи Арсениј Јовков, снимајќи го во 1923 година филмот „Македонија во слики“ со јасно профилирана свест за национална кинематографија.

Сепак, она што го направи феноменот наречен филм беше духот на филмските пионери: Дрнков, Миладинов, Поп Стефанија и др. И во Македонија случајот беше ист. Визиите на пионерите набргу станаа јаве и по Втората светска војна се формираа институциите кои организирано го стимулираа филмското производство. Тоа е и вистинскиот почеток на институционализираниот период во развојот на македонската кинематографија.

Тогаш се формирани институциите кои долго време ќе бидат столбови на оваа гранка, во сите нејзини сегменти: Вардар филм, Македонија филм, Заводот за научно-наставен филм, Факултетот за драмски уметности, Градските кина, Кинотеката на Македонија... Од овој список не може да се изостави ниту Македонската радио-телевизија, која со огромниот реализиран опус има одиграно огромна улога во дизајнирањето на нашата визуелна свест.

Кинотека на Македонија

На 29 април 1974 г. е објавен Законот за формирање на Кинотеката на Македонија. Официјално, Кинотеката ја започнува својата работа во 1976 година, како институција од посебен интерес за Република Македонија со задача да прибира, обработува, чува, заштитува и презентира филмови и филмски материјали од посебно уметничко, културно, научно, историско и друго општествено значење.

Со цел да се реализира вака дефинираната дејност, Кинотеката на Македонија комплетно е финансирана од Министерството за култура при Владата на Република Македонија. Кинотеката на Македонија е членка на Меѓународната федерација на филмски архиви (FIAF) и на Европската асоцијација на кинотеки (АСЕ).

Кинотеката на Македонија располага со фонд од над 15000 филмски копии, повеќе од 72000 парчиња пропаганден материјал, фотографии и плакати, како и повеќе од 100000 пишувани документи. Во состав на Кинотеката е и специјализираната библиотека со над 4000 книги и списанија за историјата и теоријата на филмот, како и 32500 прес-клипинзи. Кинотеката располага и со колекција на стари кинематографски апарати.

Архивските материјали, односно севкупната македонска филмска продукција (од 1905 година до денес), како и филмовите снимени од странски автори во Македонија во периодот до Втората светска војна, се чуваат во посебен оддел, во депоата на Кинотеката. Останатите филмски материјали се чуваат во кинотечните депоа во Хавзипашините конаци во с. Бардовци - Скопје.

Во согласност со донесената Одлука за утврдување на Националната класификација, при класификација на аудиовизуелните добра, формирани се групите: македонска филмска продукција, странска филмска продукција за Македонија, странска филмска продукција, телевизиска продукција, филмска документација и задолжителен архивски примерок. Во рамките на оваа поделба, натамошната класификација е разработена според карактерот на филмската продукција, како и според видот на носачот на записот. Класификацијата на придружната документација ги опфаќа сите типови пишана и фотографска документација, плакати, сценографски и костимографски скици и видеодокументација.

Во Кинотеката на Македонија постојат три оддели: Филмски архив или Оддел за заштита, чување и обработка на филмови и филмски материјали; Оддел за документација, составен од Одделение за пишана документација, фототека и библиотека; Оддел за јавна дејност, во кој е вградена и издавачката дејност на Кинотеката.

Одделение за прибирање, заштита, обработка и чување на филмови и филмски материјали

Во Филмскиот архив (Одделение за заштита, чување и обработка на филмови и филмски материјали) на Кинотеката на Македонија се собираат, чуваат, реставрираат, каталогизираат и обработуваат филмските материјали изработени првенствено на филмска, но и на видео лента. Во филмскиот архив се депонирани над 6000 наслови со 11041 копии (филмски наслови и документација), или 44363 ролни филмски материјал од националната, како и од странската продукција.

Филмски депоа

Одделение за пишувана и фотографска документација

Одделението за пишувана документација е задолжено да ги собира, заштитува и обработува пишуваната граѓа и придружната документација од областа на филмот: синопсиси, сценарија, книги на снимање и други

документи (авторски договори, договори за копродукции, лични документи на филмските автори и сл.). Досега, во овој оддел се собрани и обработени повеќе од 100000 единици на разни документи и материјали.

Депо за пишувана и фотографска документација

Фототека

Неразделен дел од филмското производство се и филмските фотографии, плакатите и другиот пропаганден материјал кој се чува во фототеката. Во неа се прибрани и обработени 37045 фотографии и 5142 плакати, како и 25005 примероци друг пропаганден материјал (каталози, програми, афиши, итн.). Тоа се вкупно 67192 единици - само од националната продукција. Исто така, фототеката при Кинотеката на Македонија располага и со голем број плакати и пропаганден материјал од странската продукција.

Во Одделот за музејски експонати се чуваат и изложуваат артефакти како што се камери, проектори и други сведоштва од областа на аудиовизуелните добра.

Музејски експонати

Библиотека

Во Кинотеката на Македонија постои и специјализирана библиотека за разни публикации (книги, периодика, списанија и сл.) од областа на филмската историја, теорија и естетика. Во библиотеката можат да се користат 3472 единични наслови на книги и списанија. Освен овие наслови, на располагање на сите заинтересирани, стојат и повеќе од 30000 исечоци (press clipping) од дневниот и периодичниот печат.

Библиотека

Одделение за истражувачка, издавачка и јавна дејност

Одделот за јавна дејност изведува активности од областа на презентирањето, промоцијата и прикажувањето на филмските материјали што ги поседува Кинотеката - преку издавање на филмови, филмски и други материјали, како и преку организирање на разни ретроспективни манифестации и изложби - како во државава така и во странство.

Киносала

Издавачка дејност

Меѓу другите активности на Кинотеката спаѓа и публикувањето и печатењето на разни публикации (книги, каталози, брошури) од областа на историјата и теоријата на филмот. Досега, Кинотеката има издадено дваесетина наслови. Кинотеката го издава и периодичното списание за историја, теорија и култура на филмот и другите уметности „Кинопис“, кое излегува двапати годишно. Освен тоа, од областа на електронското издаваштво, во 2000 година Кинотеката го издаде мултимедијалниот цд-ром „Векот на филмот во Македонија“, во 2004 година двд-едицијата со филмовите „Волча ноќ“, „Мис Стон“ и „Црно семе“, а во 2012 година двд-едицијата со дигитално реставрираните филмови на Столе Попов.

Заштита на аудиовизуелното наследство

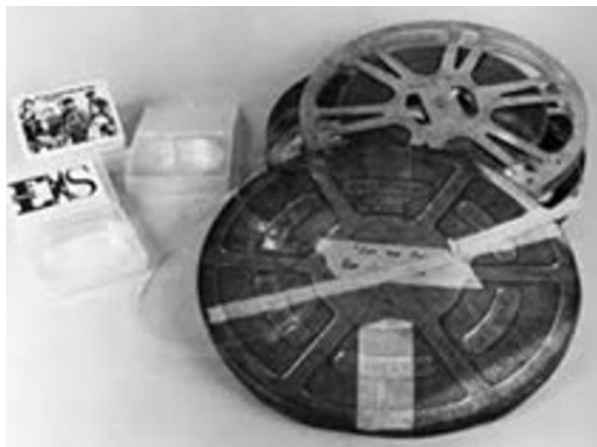
Заштитата на филмските материјали како севкупна дејност на еден филмски архив се состои од низа мерки и методи во реставрирањето и реконструкцијата на филмскиот материјал. Воедно, тука се подразбираат и превентивните мерки на заштита, односно чување на филмскиот материјал.

За долг живот на филмското дело се грижат единствено филмските архиви, кои преку реставрацијата и прикажувањето му го продолжуваат животот на филмот. Од гледна точка на филмската архивистика, во заштита

на филмскиот материјал основна цел е да се сочува изворниот филмски материјал.

Иако филмот може да биде хемиски и физички трошлив, тој е од постојан материјал, кој може да опстане повеќе од сто години, доколку се чува соодветно и се води прописна грижа за него. Веќе се покажа дека неговиот животен век е многу подолг од други носачи на слика и тон (како што се видеолентите, кои се развија по филмот. Дигиталните информации имаат вредност само доколку можат да бидат репродуцирани, а дигиталните носачи, исто така, се подложни на физички и хемиски уништувања, додека пак, самиот хардвер и софтвер, кои се неопходни за репродукција се подложни на застарување).

Во средината на XX век произведувачите на филмски материјали забрзано го напуштаа нитратот за сметка на триацетатот, и од економски и од практични причини. Како резултат на тоа, нитратниот филм набргу почна да се смета за „опасна материја“, што го поттикна уништувањето на нитратните филмови. Сега знаеме дека таквото уништување беше грешка. До осумдесеттите години на минатиот век и триацетатниот филм почна да го открива својот самоуништувачки винегар синдром (синдром на скиснување) и стана очигледно дека нитратниот филм, добро складиран и обработен, може да опстане многу подолго отколку што се сметаше (постојат ролни со преку 100 години старост кои се сè уште во добра состојба). Зачуваните нитратни копии се сè уште во многу добра состојба од послабите триацетатни копии направени пред само 20 или 30 години.

Приоритетна задача на Кинотеката на Македонија е чување, заштита и реставрација на аудиовизуелното наследство. Проектите за заштита и реставрација на аудиовизуелното наследство се многу специфични и скапи, зашто лабораториските процеси се реализираат во филмски лаборатории

во странство. Единствена институција во Република Македонија за заштита на аудиовизуелното наследство е Кинотеката, која досега во текот на своето повеќе од тридецениско постоење најпрофесионално се грижи за заштита на аудиовизуелното наследство.

Низа години аудиовизуелното наследство беше чувано на несоодветен начин. Пред три години севкупната национална филмска продукција е сместена во пет разладни комори опремени според светските стандарди со оптимални услови на чување со температура од 4-12C° и влажност на воздухот од 50%. Кинотека поседува и три современи депоа за чување и заштита на пишуваната документација.

Со реализацијата на овој проект, Кинотеката на Македонија стана центар за зачувување на богатиот аудиовизуелен материјал, а консеквентно и вистински пример за презентација и популаризација на нашето богато културно наследство.

Современи депоа за филмска лента

Заштита на аудиовизуелното наследство во случај на вооружен судир и природни непогоди

Аудиовизуелното наследство претставува значаен сегмент на националниот и културниот идентитет на македонскиот народ, индикатор преку кој се потврдува и афирмира во пошироката заедница на народи и држави, сведочејќи за сопственото постоење и творење со векови наназад. Поради тоа, неговата заштита е од огромното значење за нашата држава, но и за поширокиот спектар на европската и светска аудиовизуелна културна баштина.

Низ историјата, но и денес, сведоци сме на бројни елементарни непогоди и вооружени конфликти широм светот. Освен страдањата на луѓето и непотребната загуба на човечки животи, се загрозува и културното и историското богатство на народите, но и на целото човештво.

Двете светски војни во кои културното наследство неконтролирано се уништувало, ја зголемиле грижата на меѓународната заедница што резултирало со донесување на Конвенцијата за заштита на културното наследство во воен судир, во Хаг, во 1954 година, во рамките на УНЕСКО.

Вториот протокол од оваа конвенција е усвоен на 26 март 1999 г. во Хаг, на Конференција во организација на УНЕСКО и Владата на Кралството Холандија, со учество на претставници од 93 држави (74 држави - членки на Хашката конвенција од 1954 г. и 19 држави - набљудувачи), претставници на Црвениот крст и Меѓународниот комитет на „Синиот штит“.

Заштитата на аудиовизуелите добра не може да биде ефикасна доколку не се преземат мерки на национално и на меѓународно ниво, и тоа уште во мир, при што од особено значење е зајакнувањето на свеста за вредностите и свеста за потребите да се зачува културното наследство за идните генерации, и тоа особено во услови на елементарни непогоди, внатрешни вооружени судири кои се случуваат меѓу разни општествени групи (нации, класи, верски, етнички, социјални и др. групи) во рамките на една суверена држава и воени конфликти.

За таа цел, во 2004 година, во Република Македонија е донесен Законот за заштита на културното наследство. Кинотеката на Македонија како важна национална културна установа од широк општествен интерес и имател на заштитени добра, има должност да преземе неопходни подготвителни мерки за заштита од елементарни непогоди и вооружени судири (обезбедување документација за заштитените добра, подготовка за евакуација, планирање на итни мерки за заштита од пожар или рушење, набавка на опрема за заштита, определување на персонал, стручни и оперативни тимови, планирање на безбедносни мерки во случај на вооружен судир и др.).

Во согласно со наведеното, Кинотеката на Македонија поседува целосен систем на електронски уреди за заштита од кражби, систем на

алармни уреди за известување во случај на пожар, но презема и дополнителни мерки за заштита на аудиовизуелните добра. Секако, Кинотеката има потреба од стручна помош на надлежните институции за заштита и спасување во воспоставувањето на уште посеопфатен систем за заштита, како и одредување простор за дислокација на аудиовизуелното добро во случај на елементарни непогоди и воени конфликти.

Користена литература:

1. Едмондсон, Реј, *Аудиовизуелно архивирање: филозофија и принципи*, Кинотека на Македонија, Скопје, 2005.
2. Knežević, Srdjan (Uvod i izbor), *Film i istorija*, Institut za film, Beograd, 1987.
3. Knežević, Srdjan, *Film kao istorijski izvor - dosadašnja teorijska razmišljanja*, Institut za film, Beograd, 1987.
4. Македонски информациски центар. Достапно преку:
<http://www.maccinema.com>